

G.E. MOORE'UN «NATURALİSTÇE YANILTMACA» YANILTMACASI*

Uluğ Nutku

Yüzyılımızın başında İngiliz düşünür G.E. Moore, pozitivist geleniğin «gerçeklik önermeleri-değer önermeleri» ayrımını izleyerek etikde birinden diğere geçişe yeni bir ad koydu: naturalistçe yaniltmaca¹. Moore'a göre, «'Gerçekliğin yapısının bu olduğunu' söyleyen herhangi bir önermeden, 'bu kendi başına iyidir' önermesini çıkarabileceğimizi ya da bunun için onay alabileceğimizi ileri sürmek, naturalistçe yaniltmacadır»².

Moore, «en üstün iyi»yi metafizik terimlerle tamamlayan, etiki metafiziğe dayatan herkesin, bazı şeylerin kendi başlarına iyi olmalarının sebeplerinin gerçekliğin bilgisinden edinilebileceğini sandıklarını, oysa tezlerinin naturalistçe yaniltmacayı içerdiğini söyler; çünkü bu tez «'bu kendi başına iyidir' onayının biricik olduğunu -gerçeklik üzerinde herhangi bir onaya indirgenemeyeceğini- ve bu nedenle de gerçekliğin yapısı üzerine herhangi bir sonuçla etkilenebileceğini anlamaya dayanır» (§ 67). Etikde bu tür çıkarımlar duyularüstü bir gerçekliği öngördüklerinden metafiziktirler; ama «iyi», doğa objelerine, gerçekliğin kendisine dayanarak da açıklanamaz; bu tavır da, naturalizmin naturalistçe yaniltmacasıdır. Kısaca, «iyi» ister duyulur, ister duyularüstü bir gerçekliğe bağlansın, ikisi de naturalistçe yaniltmacadır. Ba tahlil bizi «iyi nedir ve yeri neresidir?» sorusuna götürür. Moore'a göre bu sorunun ikinci kısmı

* Bu yazı, birkaç küçük değişiklik dışında, doçentlik çalışmamın (1978, yayımlanmadı) IV. Bölümünün II. Kısımıdır.

1 «the naturalistic fallacy»

2 G.E. Moore, *Principia Ethica* § 67; Cambridge University Press 1968 (ilk basım 1903), s. 114.

sorulamaz, çünkü «iyi»nin bir yeri olması için varolması gerekir; oysa «iyi» var değildir. Metafizikçiler «iyi»nin doğa objesi olmadığını düşünmekte haklıdırlar, ama bunun doğa dışında başka bir yerde varolduğunu söylemekte haksızdırlar. Sayılar, tümeller, hakikat gibi «iyi» de var değildir. Stoacılar, Spinoza ve Kant naturalistçe yanıltmacanın bu çeşidine saplandılar; Mil ve Bentham, genellikle hedonizm ve utilitarianizm de diğer çeşidine. İyinin doğada olduğunu söylemekle doğadan başka bir «yerde» olduğunu söylemek aynı kapıya çıkar.

Bu yanıltmacaya düşülmesinin sebebini Moore etikde iki önerme çeşidinin birbirine karıştırılmasında buluyor: bazı şeylerin iyi etkileri olduğunu belirten önermeler ve bazı şeylerin kendilerinin iyi olduğunu belirten önermeler; İkinci çeşit önermeler eğer doğru iseler, evrensellelikle doğrudurlar; çünkü araç olan iyiyi değil, amaç olan iyiyi belirtirler (§ 17). Birinci çeşit önermede iyinin özellikleri, ikinci çeşit önermede kendisi sözkonusudur. Birincisinde iyi isim, ikincisinde sıfattır. Moore'a göre iyi şeyler -iyi yüklemine taşıyan şeyler- tanımlanabilir, ama iyi yüklemine kendisi tanımlanamaz (§ 5-10). Tanımlanamaz olanı tanımlamaya girişmek naturalistçe yanıltmacadır. Sıfat olarak iyi tanımlanamaz, çünkü «basit»tir, parçaları yoktur; ancak parçaları olan bir bütün, bir karmaşım tahlil edilebilir, tanımlanabilir (§ 8). Tanımlanamayacak sayısız düşünce objeleri vardır ve «iyi» de bunlardan birisidir; çünkü tanımlanamayacak düşünce objeleri, tanımlanabilecek bir şeyin son terimleridir ve tanım için onlara başvurmak gerekir (§ 10). İyi ancak dolaysız bir içgörüyle, dolaysız algıyla bilinebilir. İyinin araç olarak değeri ne olursa olsun, kendisi bu değere başvurulmaksızın bilinir. Fakat içgörümüz yanlış olabileceğinden, «ne gibi eylemler gerçekleştirmeliyiz?» sorusunu (§ 88) karşıdayan önermelerin kendileri içgörüselsel sayılmazlar. Bu soru nedenlilik bağlarını içeren şartlara göre değişik cevaplar alabilen bir sorudur; bu yüzden, gerçekleştirilmesi istenen eylem amaç olamaz, yalnız araç olabilir. Bu tür önermeler ancak ihtimalî olabilirler; oysa iyinin kendisi genel geçerdir. İyinin özellikleri zaman ve mekânda ortaya çıkar, doğadadır; iyinin kendisi doğada değildir, doğa bilimlerinin konusu olmaz.

Moore naturalistçe yanıltmacayı çeşitli şekillerde açıklar. Bunun için iyi sıfatını sarı sıfatıyla karşılaştırır. «Sarıyı, onun fiziksel

eşitini tasvir ederek tanımlamaya çalışabiliriz; onu algılamamız için ne çeşit ışık titreşimlerinin normal gözü uyarması gerektiğini belirtebiliriz. Fakat ışık-titreşimlerinin bizim sarı ile kastettiğimiz şey olmadığını anlamak için bir an düşünme yeter. Bizim algıladığımız şeyler *onlar* değildirler... Bu titreşimler üzerine en çok söyleyebileceğimiz, onların, gerçekten algıladığımız sarıya tekabül eden şeyler olduklarıdır. Fakat bu basit türden yanlışlık «iyi» üzerinde genellikle yapılır... Ben bu görüşe naturalistçe yanıltmaca demeyi öneriyorum» (§ 10).

O halde, tikel olarak bir yerde varolmayan (çünkü bilimsel etikin konusu «ne?» sorusuna «bu» cevabını vermek değildir : § 3), evrensellekle kendi başına olan, içkin değer taşıyan, dolaysız büinen «iyi» nedir? Moore'un cevabı : «Bildiğimiz ya da tasarlayabileceğimiz en değerli şeyler, insanların birbiriyle konuşma zevki ve güzel objelerden hoşlanma olarak kabaca tasvir edilebilecek bazı bilinç durumlarıdır» (§ 113). Kendi başına kötü şeyler de zalimlik, şehvet, nefret, haset, horgörme ve acı çekmedir (§ 125-127).

Moore'un etik sorunları insanlık kavramı açısından ele alışı pek ilginçtir ve uzunca bir ahntıya değer : «Cinayet işlemenin genel yararsızlığı ancak insan türünün çoğunluğunun varolmaya kesinlikle devam etmek istemesi şartıyla kanıtlanabilir. Cinayetin -soyuncabucak yokolmasın sebep olacak kadar evrensellekle uygulanırsa- iyi bir araç olmayacağını kanıtlamak için, pesimizmin temel iddialarının, yani insan hayatının tümüyle kötü olduğunun, yanlışlığın kanıtlanamaz gerekir. Ve pesimizmin görüşü -doğruluğuna yahut yanlışlığına ne kadar kuvvetle ikna olsak da- hiçbir zaman kesinlikle ne kanıtlanmış ne de reddedilmiş bir görüştür. O halde, şu anda evrensel cinayetin iyi bir şey olmayacağı kanıtlanamaz. Ama biz gerçekten, pek az kimsenin cinayeti istemesine rağmen çok kimsenin istemeyeceğini kesinlikle varsayabiliriz ve varsayarız. Demek ki, cinayetten kesinlikle sakımlı dediğimizde, bunun böyle olduğunu, sadece, insanlığın çoğunluğunun cinayete razı olmayıp yaşamayı sürdürmek istedikleri sürece kastetmiş oluruz. Bu şartlarda herhangi tek bir kişinin cinayet işlemesinin genellikle yanlış olduğu kanıtlanabilir görünüyor. Çünkü, türü yoketme ümidi her hâlikârda bulunmadığından, düşünmemiz gereken etkiler sadece eylemin insan hayatındaki iyiliklerin çoğalmasına ve kötülüklerin azalmasına

ilişkin etkileridir. En iyinin ulaşılmaz olduğu yerde (yokolmayı en iyi varsayarak) bir seçenek başka bir seçenekten gene de daha iyi olabilir» (§ 95).

Moore'un temel düşüncelerini kendi deyişleriyle topluca anlatmaya çalıştık³. Şimdi bu düşüncelerin etikde önemi olup olmadığını araştıralım. Kant da «kendi başına iyi»den söz etmiş ve onu şöyle belirlemişti : «Dünyada, hatta onun dışında, bir iyi niyetten başka, kısıtlanmaksızım iyi addedilebilecek birşey düşünmek imkânsızdır»⁴. İyi niyetle hareket etmek, sonucu ne olursa olsun, kendi başına değerlidir ve bu değerinden hiçbirşey yitirmez. İyi niyeti gerçekleştirecek araçların seçiminde çeşitli nedenlerle yanlışlık yapılabilir. Yanlış araçların seçimi bilgi yetersizliğinden olabilir. Bilgi yeterli olsa da imkânlar kısıtlı olabilir. İyi niyetin gerçekleşmesi için gereken şartların biraraya gelememesi, eylemin, Kant'ın deyişiyile «insanlığı temsil etme» değerini düşürmez⁵. Ya da bizim deyişimizle, birleştirici insanlık kavramının geleceğe uzantısına engel olmaz.

Kant iyi niyetin dünya dışında bile olsa, «akıl» sahibi her varlıkta geçerli olacağını söylemekle erekler alanım evrenselleştirmişti. Bizim için önemli olan, bu düşüncenin metafizik kılıfı değil çekirdeğidir. Kant çok basit ama en temel bir olguyu anlatmaktadır: içten bağlanma : insanların birbirlerini araç olarak değil, her zaman amaç olarak görmeleri. İçten bağlanmanın duygusal bir bağlanma olmadığını söylemesi, duyguların çelişik amaçlara yönelebileceğini, bu nedenle de genelgeçer bir ahlâk yasasına dayatılamayacağını; oysa ahlâk yasasının Tanrı için bile araç olamayacak insan haysi-

3 Moore'un önemli saydığı başka bir düşüncesini -bütünün parçalarından fazla olduğunu- kendi düşünceleri kapsamında önemli bulmuyoruz. Bu düşünce felsefede önemlidir, çünkü mekanizmi yıkmıştır. Aşırı ucun, vitalizmin spekülasyonlarına rağmen bu düşünce önemini yitirmemiştir; ve etikde de geçerlidir. Fakat Moore zaten iyinin parçasız olduğunu söylediğinden, onun parça-bütün ilintisine ait organik birlikler (organic unities) teorisinden olumlu bir sonuç çıkmıyor.

4 *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, I, Reclam 1967, s. 28.

5 Kant «değer» analizi yapmaz; görelî değer-mutlak değer ayrımında mutlak değerler kişinin taşıdığı değerlerdir. Kant'a tarihi bakışta, analitik felsefeye sapanmamak şartıyla, değer kavramının kullanılması için sakınca yoktur sanırım. Bunu Kant'a dayanarak söyleyebilirim; çünkü Kant filozofiyi filodokslye dönüştüren kavramcılığa «felsefe» adını lâyık görmez.

yetini amaç edindiğini ve bunun çelişkisiz tek amaç olduğunu düşünmesindedir. Bu düşünce eleştirilebilir; çünkü hiçbir insan eyleminde ne duygusuz bir akıl ne de akılsız bir duygu hakimdir. Ama bir teoriyi eleştirmek için o teorinin somut bir yanını yakalamak gerekir. Yoksa ne teori ne de eleştiri anlam kazanabilir.

Moore'un metafiziğin duyularüstü alanını reddetmesi hiç de orijinal olmayan bir reddiye; kendi başına iynin doğada olmadığını söylemesi de çok tekrarlanmış bir «buluş»tur. Birincisini Hume yapmıştı. Moore, bu konuda Hume'un düşüncelerine doğrudan doğruya tutunmasına rağmen, ondan hiç söz etmez⁶. Kendi başına iynin doğada olmadığını hem metafizik hem de anti-metafizik görüşler savunmuşlardır. Üstelik kendi başına iyi kavramının her zaman metafizik bir kavram olduğu da haklı olarak iddia edilmiştir. Bu iddia ethiki bilimselleştirmek için sosyolojiye ya da psikolojiye dahil ederek aşırı uçlara varmıştır; ama bu iddia ethike, kendine özgü alanı yeniden belirleme itilimini verdiği için olumlu sonuçlar da doğurmuştur. Moore bunları düşünmüyor. Onun amacı kendi başına, sıfat olan iynin varolmadığını kanıtlamaktır ve bu konuda gerçekten orijinaldir; çünkü kimsenin daha önce böyle birşey aklına gelmemiştir.

Eğer kendi başına iyi olan şeyler, konuşma zevki, güzel objelerden hoşlanma gibi bilinç durumları iseler, bu durumların da iynin kendisi gibi varolmamaları gerekir. Demek ki iyi, kendi başına olan bir varolmayandır! İnsan varsa ve iyi var değilse, o zaman iynin insanda ortaya çıkmaması gerekir; çıkarsa, naturalistçe yanıtına olur. Ama konuşma zevki ve güzel objelerden hoşlanma insana özgüdür, insanda ortaya çıkar. Öyleyse iyi hem var hem yok. İşte bu da Moore'un yanıtıdır! Moore'a göre ethiğin hedefi mantığı işletmedir (casuistry) ; ama ne formal ne de diyalektik mantık yukardaki çelişkilerin altından kalkabilir.

Moore'un iyiyi sarıyla karşılaştırması iki bakımdan yanlıştır. Birincisi, sarı her renk gibi algımıza objeyle birlikte ve doğrudan verilir. Oysa Moore iynin objeyle birlikte verildiğini kabul edemez; çünkü bu tikel olarak iyiyi kabul etmek ve onun varlığını onayla-

⁶ Moore'un 1912 de yayımlanan 160 sayfalık *Ethics* kitabında hiçbir filozofun adı geçmez. Kitabın sonunda bazı eserler tavaiye edilir.

mak olur. İkinci yanlış, algıladığımız sarı rengin belli ışık titreşimlerine tekabül ettiğini, ama titreşimlerle aynı olmadığını söylemektir. Bizim günlük dilde «sarı» dediğimiz şey, bilimlerin dal dilinde dalga uzunluğuyla ifade edilir ve 5800 Å (Ångström) adını alır. Burada aynı «şey»e iki ayrı ad verilmektedir; demek ki ayırım ontolojik değil, dilseldir. Bunu anlamak için «bir an düşünme» yetmez.

Ethik değerleri anlamak için akıl-doğa karşıtlığı bir hareket noktası sağlayabilir, fakat bu karşıtlık içinde kalma zorunluluğu yoktur. Moore'da böyle başlıyor; iyi kavramını hem yüce duygular cennetinden hem de bayağı duyular cehenneminden kovuyor. Fakat onu koyacak başka bir yer bulamıyor. Böyle bir tavırdan toplumsal bir tahlil elbette beklenemez; ama hiç olmazsa kendi içinde tutarlı olabılırdi ve iyiyi ârafta asılı bırakabilirdi. Oysa Moore kitabının üçte ikisini bitirdikten sonra «şimdiye dek ancak hedonizmi reddedebildik» deyip «konuşma zevki»ne geçiyor.

Moore'un iki önerme çeşidi ayırımı Kant'm hipotetik-kategorik buyruk ayırımını biçim değişikliğiyle yineliyor, ama bu ayırımı kendi başına iyinin, kategorik imperativin, pratiğe dönüşerek eyleme anlam kazandırmasını Moore yitiriyor. Etikinin hedefini aşsınan herkesin, bu hedefi yeniden bulmak için Kant'ın şu beş satırını iyi anlaması yeterlidir :

«Kategorik buyruk tektir ve şudur : genel bir yasa olmasını senin de isteyebileceğin kurala göre eyle»⁷.

«Pratik buyruk şöyle olacaktır : öyle eyle ki, sen insanlığı hem kişiliğinde hem de her insanın kişiliğinde her zaman amaç edinesin, hiçbir zaman araç edinmeysin»⁸.

İnsanın insanı araç olarak kullanmaması, sömürmemesi toplumsallığın son amacıdır. Bu amaca yönelen herkes kendi kişiliğinde insanlığı gerçekleştirir. Böyle bir kişinin eylemi, aynı yönde başka bir kişinin eylemiyle çelişmez; çelişirse, insanlık amacı, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, başka bir amacın aracı durumuna sokulur. Bunun çarpıcı bir örneği A.B.D. Bağımsızlık Bildirisidir. Bu bildiride tüm insanların eşit yaratıldığı, bunun apaçık bir hakikat olduğu

7 *Grundlegung*, II, s. 68.

8 *Grundlegung*, II, s. 79.

yazılıdır. Ama bunu yazanlar köle sahibi idiler ve A.B.D. Anayasası, 1868'de kısmen değişinceye kadar, nüfus sayımında bir zenci «bir» kişi olarak değil, bir kişinin, beyaz insanın beşte üçü olarak sayılıyordu. Bu bile sadece aritmetikti, çünkü zenciler sosyal haklardan yoksundular.

Uygulanamamasalar da, insanlık kavramını işleyen, savunan bildiriler son derece önemlidirler; çünkü savundukları ilkeler geriye gevremeyecek ilkelere karşıdır. Bu ilkelere doğru her somut adım dünya devleti kavramındaki utopia'nın alanını daraltır, gerçekliğini alanını genişletir.

Moore'un etik ilkeleri insan dünyasına ne kazandırmaktadır? 1941 de Moore kariyerini gözden geçirirken şunları söyledi : «Dünyanın yahut bilimlerin aklıma herhangi bir felsefe sorunu getirmiş olabileceğini hiç sanmıyorum. Aklıma felsefe sorunları getiren şeyler, dünya yahut bilimler üzerine başka filozofların söyledikleri şeylerdir».

Öğrencilerinden Lytton Strachey I. Dünya Savaşında bir ara cepheden döndüğünde eski hocası Moore'u ziyaret etmiş. Onunla konuşmasını bir mektubunda şöyle naklediyor : «Onu son gördüğümde savaşın onda bir değişiklik yapıp yapmadığını sordum. Düşünmek için biraz durdu ve sonra dedi ki : 'Hiç. Neden yapsın?' Hiç olmazsa savaşın başlangıcında dehşete kapılıp kapılmadığını sordum. Ama hayır : Savaşla ilgili hiçbir şey hissetmemişti».

Bu hissizlikte Moore yalnız değildi. Savaşın sürdüğü dört yıl boyunca editörü olduğu ünlü felsefe dergisi *Mind*'da savaşla ilgili tek bir satır yazılmamıştır. Moore otobiyografisini yazarken dünya yeniden alevler içindeydi; ama dünya hâlâ onun aklına felsefe sorunları getirmiyor ve o hâlâ filozofların dünya üzerine söyledikleri üzerine düşünüyordu.

9 P.E. Schlipp, ed., *The Philosophy of G.E. Moore*, Library of Living Philosophers, Illinois, 1942, s. 14.

10 Michael Holroyd, *Lytton Strachey*, Holt, Rinehart and Winston, New York 1968, c. 2, s. 148.